
ČESKÁ CHALUPA NA ZEMSKÉ JUBILEJNÍ VÝSTAVĚ 1891 V DOBOVÝCH DOKUMENTECH

Irena Štěpánová

Rok 1891, jubilejní rok stého výročí korunovace Leopolda II. na českého krále a průmyslové výstavy v Klementinu, byl chápán v českých zemích a především v česky smýšlející společnosti jako významné výročí. V politicky značně rozbouřené době přelomu 80. a 90. let 19. století byla se značným časovým předstihem připravována řada akcí nejrůznějšího charakteru. Jejich centrem podobně jako před sto lety se přirozeně stala Praha, avšak dopad některých z nich byl a je právem vnímán v širší všeobecně kulturní dimenzi.¹

Nekonečné, často silně emocionálně prožívané polemiky o charakteru i názvu výstavy, o akcentu na jubileum korunovace na české a klementinské výstavy na německé straně, názorová polarizace, silně podporovaná diskusemi o punktacích a to vše záramováno do dobové záliby prezentovat se na nejrůznějších výstavách² – to byla atmosféra, která v samém závěru přípravného období zrodila i myšlenku „české chalupy“.

Tehdy, počátkem roku 1891, už bylo definitivně rozhodnuto, že výstava nebude zemská, ačkoli původní název zůstal zachován, ale *bude mít ráz národně český*. Stane se přehlídkou úspěchů české produkce, průmyslu, vědy, kultury a umění. Koncem 19. století už rozhodně bylo co ukázat a možnost zařadit se velkou výstavní akcí po bok evropským metropolím, ve kterých už půl století probíhaly stále populární a stále hojně navštěvované světové, zemské, regionální i jinak specializované výstavy, bylo třeba využít. Malý emancipovaný národ zastíněný rakouskou orlicí pochopil, že toto je jedinečná příležitost, jak dát o sobě vědět, a že je třeba ji maximálně využít.

* * *

Koncepce výstavy, i když doznávala v průběhu příprav určitých změn, byla dlouhodobě připravovaná a promyšlená. Přesto pořadatelé nevzpomněli na všechno. 28. října 1890 nabídli ředitel muzea dr. Jičínský a prof. Lego z Jindřichova Hradce odboru pro retrospektivní výstavu, že *vystrojí jihočeskou selskou svět-nici*³ a byli s rozpaky odmítnuti. Tato iniciativa nebyla osamělá, ale tak rozměrný „exponát“ organizátory zarazil.

Začátek nového kalendářního roku vnesl do výstavních příprav lehký chaos. Počet specializovaných odborů byl uzavřen a v čele každého z nich stál řídicí výbor. Organizátoři už nepočítali se změnou. Přesto docházelo k nejrůznějším pohybům⁴ a dokonce k vytvoření celého nového odboru.

Prakticky tři měsíce před zahájením výstavy dostává řídicí výkonný výbor přihlášku *právě se seskupivšího výboru pro výstavu lidového umění*.⁵ Přijít s podobným nápadem v tuto dobu vyžadovalo přinejmenším odvalu. Riziko neúspěchu bylo značné, avšak potřeba podobné expozice byla zřejmě pocíťována jako zcela reálná.

3. února 1891 oznamují Národní listy jmenování zvláštního výboru, který na výstavě *znázorniti má starodávný život selský, jak týž jevil se ve stavbě a zařízení domu selského, ve zvláštním kroji, zemědělství, zábavách i národní umělecké práci. Provolání*, podepsané A. Jiráskem a J. L. Pičem, zároveň sděluje, že pro tuto výstavu je určen objekt *české chalupy* a vyzývá veřejnost ke spolupráci při vybavování expozice.

Hned další den, v článku příznačně nazvaném *V poslední chvíli*, zdůrazňuje K. V. Adámek (aniž by se zmínil o včerejším *Provolání*) nezbytnost zastoupení *selského stavu*.⁶ Podává promyšlený a praktický návrh organizace regionálních spolupracovníků i způsob prezentace jednotlivých oblastí (figuríny v kroji, nářadí a náčiní, architektura, drobné umění, trojrozměrné předměty i obrazová dokumentace). I on, podobně jako zástupci výboru pro lidové umění, apeluje na vlasteneckou povinnost poskytnout tyto předměty. Navíc dodává, že by sbírky mohly být po ukončení výstavy přeneseny do zvláštního sálu nového muzea.

Zatím ale nebylo ještě nic jisté. Členové výboru se scházeli i několikrát do týdne⁷ a na pozvánkách bývá výbor nazýván jako *zatímní*. Jednalo se intenzivně až horečně, protože času bylo katastrofálně málo. Veřejnost ovšem nesměla být znepokojována pochybnostmi. Ty se ventilovaly spíš v soukromé korespondenci.⁸ Nejkritičtější byl z organizačního hlediska přelom února a března. F. A. Borovský, člen výkonného výboru, který intenzivně komunikoval a zřejmě vydatně pomáhal výboru „české chalupy“, 2. března oficiálně sděluje, že *výkonný výbor nemůže novou skupinu do programu výstavního vložit... Definitivní vyřízení o uspořádání výstavy této záležitosti v první řadě na tom, bude-li ve výstavě umělecké možno zjednatí potřebné místo*.⁹ V tomto přípise nešlo o vlastní expozici české chalupy. Ta byla výkonným výborem oficiálně schválena 27. února. Nyní se jednalo o další prostory.

Výbor pro lidové umění měl za sebou právě měsíc hektické činnosti. Tato práce se soustřeďovala do dvou směrů. Bylo třeba vybudovat když ne síť, tedy alespoň základní soustavu opěrných bodů v regionech a zajistit si rovnoprávné

postavení mezi ostatními výstavními odbory. Obojí bylo těžké a složité, takže zřejmě nezbyvaly síly ke zprávám v denním tisku.

Členové výboru vytvořili první verzi seznamu místních *jednatelů* (přes 600 jmen) z celých Čech.¹⁰ Prvotním klíčem byly jistě osobní kontakty, ale s velkou pravděpodobností i „typy“ získané od muzejních spolků, muzeí, archivů a dalších sdružení, jejichž seznam si sestavili hned v počátcích práce.¹¹

Někteří vystavovatelé se hlásili sami na první tiskovou výzvu, aniž tušili, že budou vyzváni, aby se stali místními jednatelem. K prvním patřil F. Lego se svou jihočeskou selskou světnicí. Po několika urgencích k retrospektivnímu výboru právem doufal, že jeho nabídka bude oceněna výborem pro lidové umění.¹²

Zároveň probíhala jednání o další výstavní prostory. Výbor pro lidové umění žádal 24. února vedle české chalupy ještě *jednu místnost ohnivzdornou, dobře vyschlou, nejméně 70 m² plochy s příslušnými vitrínami, jichž počet se udá později* a k tomu další, převážně finanční požadavky.¹³ Podal ke schválení text provolání k obecním zastupitelstvům s žádostí o subvence, protože bylo jasné, že výkonný výbor nemůže hradit celý náklad a zároveň požádal o přidělení oficiálního označení skupiny a názvu v rámci výstavy.¹⁴ Po dalších jednáních rozhoduje výkonný výbor 5. března, že výstava bude umístěna na galerii střední části průmyslového paláce a znovu zdůrazňuje důležitost finančních subvencí, které musí výbor české chalupy získat vlastními silami.

V této situaci se tedy opět objevují noticky i obsáhlejší zprávy v tisku. 6. března referují Národní listy o pokroku prací při budování české chalupy, udávají zdroje, ze kterých její autor, arch. Ant. Wiehl, čerpal při jejím projektování a stručně se zmiňují o vybavení interiérů.¹⁵ Hlas národa informuje v první polovině března o chalupě a práci výboru třikrát a přidávají se další listy, takže je čtenář zpravován průběžně.¹⁶ Budoucí návštěvník je předem připravován na to, co v české chalupě uvidí. Bude to *rázovitě české, národní* a v běžném dobovém kontextu zatím značně neobvyklé. Autory příspěvků byli jednak členové výboru, ale ti se omezovali převážně na krátké informativní noticky, jednak profesionální žurnalisté a konečně i někteří sběratelé, publicisté, umělci a ti, které by bylo možno nazvat národopisnými pracovníky. (Vedle toho vycházela v různých periodikách i řada básní. Česká chalupa inspirovala Jaroslava Vrchlického, Adolfa Heyduka i mnohé jiné.).

Příspěvky, které vycházely po celou dobu výstavy, jsou psány v různém stylu, ale shodují se v akcentu na češtví a selství. Česká chalupa v sobě ideálně spojuje obojí a už v době, kdy stojí ještě nehotová, kdy se za vydatné účasti zvědavých Pražanů její střecha pošívá došky,¹⁷ se stává pojmem, emblémem, symbolem.¹⁸

Toto je však symbol hmatatelný a trojrozměrný, ne už pouze ideový, filozofický a literární. Má své rozměry a je z pevného dřeva. Bude možné se ho dotýkat, vstupovat do něj a pozorovat desítky předmětů, kterými je vybavován. S tímto materializovaným symbolem bude snadnější se kontaktovat. Už teď začíná přitahovat pozornost i takových návštěvníků, kteří nečetli nic o významu českých chaloupek v národní historii, dokonce i děti. *Chalupa ta ukazuje nám cestu, kterou jsme se brali a běžeme, chtějíce zachovat svéráznost národní*, píše J. Toužimský v jednom z prvních obsáhlých popisů v České politice 26. dubna.

* * *

Členové výboru pro lidové umění v průběhu března a dubna jistě registrovali, jak se o chalupě začíná mluvit a psát, uvědomovali si nepochybně politickou dimenzi, kterou začíná nabývat, ale museli se především starat o materiální stránku výstavy. Čím populárnější se chalupa stávala, tím složitější a obsáhlejší byla agenda. Lidé se obraceli na výbor s návrhy a dotazy občas i hodně kuriózními. I sám předseda Alois Jirásek byl nucen vyřizovat a zamítat nabídky obrazu sv. Václava z vlasů, miniaturní kapličky vyřezané z kosti apod.

Někteří jednatele z regionů odmítali spolupráci, hlásili se noví a těm se zdálo, že výbor nereaguje dost rychle na jejich korespondenci, jiní se cítili dotčeni, když zjistili, že předměty v expozici nebudou viditelně označeny jménem majitele nebo dárce, objevili se i takoví, kteří se přes nejlepší vůli nedokázali pohybovat v terénu a posílali výboru zklamane výlevy.

Od počátku se však v agendě objevují jména těch, kteří se stali oporou a bez jejichž součinnosti by nebylo možné výstavu realizovat.¹⁹ Tradičně velmi aktivní jsou venkovští učitelé, faráři, lékaři, advokáti atd. Z méně známých si nepochybně zaslouží zmínku učitel Václav Smutný ze Sadské u Poděbrad. Sebral zajímavou, dobře pasportizovanou kolekci lidového nábytku a pořídil objemné kresebné album nábytkových typů, které věnoval paní Josefě Náprstkové.²⁰ Zajímavě se jeví kaplan E. Šittler z Petrovic u Sedlčan, který se soustředil na krojové součásti. Snažil se podle publikovaných pokynů pořádit celou figurínu, avšak nesehnal dostatek peněz. Postřehy, které sděluje výboru, jsou klasickou ukázkou přístupu vzdělance, který se s dobově podmíněným nadšením začíná zabývat národopisnými reáliemi ve svém regionu.²¹ Eleonora Dlouhá z Českých Budějovic (manželka advokáta a místního jednatele) se snažila svou sbírku jihočeských výšivek uplatnit od podzimu 1890 v retrospektivní výstavě a potom vedla čilou korespondenci s výborem pro lidové umění.²² Ozvali se i další sběratelé, učitelka Berta Maxantová, arch. Jan Zeyer (bratr Julia Zeyera), paní M. Neffová, K. Beránek, A. Heyduk, K. Herites, A. Šebele...

Výbor pro lidové umění dokončil 24. února základní koncepci expozice. Šlo o: *Znázornění starodávného života selského, jak se jevil ve stavbě a zejména ve zvláštním kroji, zaměstnání, zábavách i národní práci umělé.*²³ 9. března byl hotov koncept dopisu venkovským jednatelům, kteří jsou vyzýváni, aby každý z nich *o to péči měl, aby jednotlivci i korporace, jež ve Vašem okolí jsou majetníky předmětů v obor výstavy spadajících, tyto podepsanému výboru ku výstavě zapůjčili.*²⁴

Stejný den, tedy 9. března, otiskly české deníky noticku podepsanou F. A. Borovským za centrální výkonný výbor výstavy. V textu je zdůrazněn význam odboru lidového umění a v závěru je výzva k hmotné podpoře.

Od počátku března se výbor začal starat o technické zázemí výstavy, o vitríny a figuríny. Ze dvou nabídek pražských truhlářů byla vybrána „oferta“ V. Fialy, která byla výhodnější.²⁵ Práce na figurínách v životní velikosti se ujal sochař A. Popp.²⁶ Tato zakázka byla i pro zkušeného umělce dost neobvyklá. Potřeboval konzultace ohledně oblečení a obracel se na členy výboru, zejména na R. Tyršovou, dost často.²⁷

Základ vybavy pro českou chalupu byl na místě kolem 20. dubna. Velká zásilka nábytku a dalšího vybavení z Jindřichova Hradce od F. Lega²⁸ těsně předešla bedny s krojovými součástmi, nádobím a dalšími předměty, poslané z Litomyšle 18. dubna.²⁹ V té době už byly k dispozici i kroje z Chodska a Plzeňska pro zbývající figuríny (viz pozn. 27).

* * *

Práce, která v této fázi příprav nastávala, byla náročná i fyzicky. Během tří týdnů, zbývajících do zahájení, bylo třeba instalovat celou expozici v chalupě i na galerii průmyslového paláce. Přitom docházely stále další a další předměty, které se musely evidovat, zhodnotit a rozhodnout, zda budou přijaty a zakomponovány do výstavního obrazu. Muselo se nutně postupovat cestou improvizace, protože představa o věcech přihlášených na výstavu byla jen povšechná.³⁰ Mezi těmi, kdo rozhodovali o konečném výsledku, ne všichni skutečně znali předměty, s kterými pracovali. Mnohé členky výboru, pražské dámy, ale nejen ony, měly jistě dobrou vůli, ale jejich představy o lidové kultuře byly přinejmenším neúplné. I sama R. Tyršová měla dosud málo zkušeností. S odstupem let se přiznala, že vlastně jen J. Koula, Č. Zíbrt a A. Jirásek měli větší znalosti. Především Koula se věnoval nováčkům. *Materiál nám byl z části v té úplnosti neznám.*³¹

Modelem pro všechny interiéry v chalupě se stala jihočeská světnice s klasickou prostorovou expozicí – kamna a stůl v diagonále proti sobě, svatý kout, pracovní prostor u kamen. Tato místnost byla vcelku regionálně jednoduše,

oživená figurínami nevěsty v obřadním kroji, ženy svátečně oblečené do kostela a muže „podomácku“. Tento prostor byl také na rozdíl od ostatních zastropený. Poznámky R. Tyršové, rychle črtané na papírech, které byly právě po ruce, procházely ještě schválením J. Kouly. U každé položky je ještě dalším rukopisem připsáno *ano, dobře, případně ano, ale vše co možno jednolitě* (u kompletu nábytku) atd.³²

V dalších prostorách chalupy bylo nutno více improvizovat. Specifický charakter jednotlivých národopisných oblastí sem vnášely především krojované figuríny, pro soudobého návštěvníka neobyčejně atraktivní. Staly se dominantními exponáty, zastupujícími čtyři české etnografické regiony a sugerovaly tak představu, že interiéry, ve kterých jsou umístěny, tvoří s nimi sourodý celek. ve skutečnosti šlo o volné seskupení předmětů tak, jak se sešly a jak byly rozvrženy členy výboru.

Byla tu samozřejmě nejlepší snaha udržet pohromadě velké kolekce, například sady nádobí a nábytkové garnitury, ale především se muselo vycházet z toho, co bylo k dispozici. Tento limit byl nepřekročitelný.

V místnosti sousedící s jihočeskou světnicí byla figurína muže z Litomyšlska a také malovaná postel s nebesy a další předměty z této oblasti (např. koš zdobený pavím brkem), na stěně ovšem různorodá sbírka holí, čekanů, roubíků, kuželů a bičů. Další prostor byl laděn „chodsky“, s figurínami manželů *v kroji domažlickém*, nábytek, nádobí a další vybavení bylo podobné jako v předchozích místnostech, různé provenience. Vedlejšímu interiéru udávala tón figurína ženy z Litomyšlska. Vybava toho prostoru byla převážně „ženská“: na stěnách formy na máslo a perník, na horních částech stěn v podstřeší sbírka kolovratů, na truhlách rozložené kraslice.

Poslední interiér, vejminek umístěný přes dvůr, by podle oblečení figurín mohl být považován za západočeský. U okna muž v plzeňském kroji a v rohu mezi postelí a kolébkou Chodka. Na stěně u okna dudy, římsa a police s dekorativním nádobím, v misníku datované sklenice, na stole mísa skutečných koláčů, koutní hrnec na almaře, v horních částech stěn sbírka plen a čepců.

Prostory expozice doplňovaly další drobnosti, knihy, hračky, zvykoslovné předměty, kresebné studie architektury, nábytku a ornamentu.³³

* * *

V době otevření ovšem nebylo zdaleka všechno hotové. Nebyla to ostatně bolest tohoto odboru (a ani česká specialita). Výstava se prostě dokončovala za provozu a příliš to nevadilo ani organizátorům, ani návštěvníkům. Bylo tu vlastně pořád něco nového.³⁴ Nálada byla optimistická³⁵ a kazilo ji hlavně špatné počasí.

Výstavu zahájil 15. května arcivévoda Karel Ludvík s chotí Marií Terezií, která si o čtyři dny později *s patrným zalíbením* prohlédla českou chalupu. Upoutalo ji hlavně vyšívání. Královská Výsost si objednala *čtyři opony k loži*, tedy koutní plachty.³⁶

Denní tisk však upozornil i na diváky z opačného pólu společenského žebříčku. Č. Zíbrt bezprostředně po návštěvě členky císařské rodiny popisuje reakce lidí z venkova, kteří *s překvapením...jaksi nesměle blíží se k chalupě*, kde jim vše připadá známé a kde vlastně *poznávají cenu starých památek*, které často lehkomyšlně prodávají nebo ničí jako nepotřebnou veteš. *Úcta k památkám bude tím vzbuzena a obnovena.*³⁷

Druhou výstavní neděli, 24. května, vychází pateticky laděný příspěvek o české chalupě od R. J. Kronbauera,³⁸ zato Jan Neruda se dívá na lidovou materiální kulturu jinou optikou. Nesouhlasí s všeobecně přijímaným názorem, že pokrok a vzdělanost je příčinou mizení *národní* specifiky jako celku, tedy i folkloru. Ten by naopak mělo vzdělání podporovat, ale *nepřehánět až k přesycení.*³⁹

Další příspěvek publikuje v Hlasu národa L. Jeřábek.⁴⁰ Je to klasický popis, který si všímá i samotného objektu chalupy, zastavuje se u jednotlivých exponátů a končí beletrizujícím a hodně nostalgickým pokusem na téma *jak se žilo v takové světničce na českém jihu.*

Převážná většina autorů expozici lidového umění přivítala a považovala ji, byť z různých hledisek, za přínos nebo přinejmenším za zajímavé oživení výstavní nabídky. Kritický ohlas se ozval z řad odborné obce. Jan Peisker formuloval své výhrady, zaměřené čistě vůči Wiehlovu projektu české chalupy.⁴¹ Ostatní expozici ponechal zcela stranou. Zdůraznil důležitost *plošné ekonomie selského dvorce* a vyčetl autorovi, že se nedržel tradičního schématu. Ve Wiehlově usedlosti totiž *žádný sedlák nemůže ani bydleti, ani hospodařiti*, protože mu k tomu chybí zázemí. Navíc *málo jest v české chalupě správně, ale to málo není české.* Peisker se přiklání k názoru, že česká lidová architektura teritoriálně přísluší k oblasti *franckého domu* a zdůrazňuje, že prezentuje svou *pravdu v listě vědeckém a českém*, nedává ji tedy v plen běžné žurnalistice.

Reakce přesto vyšla v denním tisku. Jan Prousek⁴² využívá této příležitosti, aby se vyjádřil k Peiskerově kritice a zároveň s hořkostí zdůraznil svůj málo doceněný podíl na vzniku stavby. To on sám nabídl Wiehlovi své kresby z terénu, které shromazďuje a také publikuje již téměř deset let. To on spolupracoval s A. Jiráskem a T. Novákovou. Rezignoval na uměleckou stránku a stal se *dokumentaristou*. (Právě tak nezištně zapůjčil svou sbírku lidového nábytku a dalších předmětů). Upozorňuje na některé omyly v dalších příspěvcích, např. u L. Jeřábka. Trvá na tom, že veškerý materiál na chalupě je s výjimkou motivu

z N. Města n. Metují výhradně z Turnovska. Peiskerův útok však Prousek odráží z pozice toho, kdo se (byť nedostatečně oceněn) o chalupu zasloužil. Zdůrazňuje *dekorativní pojetí* z hlediska výtvarníka a vystavovatele. Jde mu o *účel umělecký, o malebnou chaloupku a ne pouhé prozaické stavení*, navíc dobře dokumentované na nákresech i některých zmenšených modelech. (Je třeba říci, že zde byla skutečně prioritní výstavní funkce).

* * *

Tato přestřelka odezněla, aniž na ni reagoval někdo z výboru pro lidové umění. Ten měl ostatně stále dost práce. Ještě celé léto docházely nové nabídky výstavních předmětů a některé z nich byly dodatečně začleňovány do expozice.⁴³ Členové výboru měli také na výstavišti pravidelné služby.⁴⁴ Bylo nutné odpovídat na dotazy, proč není vystaveno to či ono, když to bylo na výstavu zasláno, kdy bude předmět vrácen či proplacen⁴⁵ atd.

V této už letní prázdninové atmosféře, která se nezdála být oddechovou, se rozhodl předseda výboru Alois Jirásek rezignovat.⁴⁶ Výbor ho oficiálně požádal, aby setrval ve funkci, protože práce už končí, zítra (26. 6.!) bude expozice v chalupě dokončena⁴⁷ a pak budou mít všichni až do poloviny října v podstatě volno. Členové výboru intervenovali jistě i osobně a tak nakonec 20. července Alois Jirásek oznamuje, že ve funkci setrvá. Uznává, že by se jeho odchod mohl *vyložit v neprospěch našeho podniku*, a tak je ochoten *bývalý svůj titul nésti dále*.⁴⁸

Chladné a vlhké počasí snad ani příliš nelákalo k pobytům na letních bytech, tím spíš, že v Praze se neustále něco dělo. Politická situace byla napjatá, německé listy výstavě nepřály a i ve zdánlivé oáze klidu, v české chalupě, byla idyla jen zdánlivá. Její tvůrci se museli vyrovnat s myšlenkou, kterou sami bezděky pomohli vyvolat v život, s počínajícími přípravami na budoucí národopisnou výstavu.⁴⁹ Tištěný třístránkový leták s náčrtem výstavního programu i „výstupy“, tj. založením národopisného muzea a edicí oborové encyklopedie, dostali spolu s pozvánkou na zasedání ustavující výborové schůze 7. července i členové výboru české chalupy.⁵⁰ Aktivity členů výboru pro lidové umění se však, jak už bylo mnohokrát analyzováno, z řady důvodů ubíraly jiným směrem, ke zřízení *selské síně* v Muzeu království českého. Těchto snah se ovšem zúčastnili jen někteří z nich, především R. Tyršová, J. Koula a J. L. Píč. Než však došlo k tomuto vyústění, bylo třeba, jak píše R. Tyršová v dopise F. A. Šubertovi, ve kterém se vzdává participování na přípravách národopisné výstavy, *pracovat dále v české chalupě a roboty nebude méně než zjara*.⁵¹

Myšlenka zachovat alespoň část vystavených kolekcí pro muzejní účely se ozvala i z jiné strany než z výboru české chalupy. K. V. Adámek navrhuje kon-

cem srpna zřízení *Muzea historie práce*, kam by spadalo i lidové umění.⁵² Reálnější se ovšem jevila expozice v muzeu na Václavském náměstí.

Po ukončení výstavy skutečně nastalo velmi náročné období vracení exponátů a vyřizování různých nesrovnalostí, omylů a stížností. Výbor připravil „univerzální“ poděkování všem, kteří vystavili své předměty. Text na hlavičkovém papíře se rozesílal v prosinci 1891.⁵³ Současně pracovali pověřeni členové, především Č. Zíbrt a R. Tyršová na *Zprávě o Všeobecné zemské výstavě v Praze*⁵⁴ a také na příspěvcích pro první sešity právě založeného *Českého lidu*.⁵⁵ *Selská síň*, později rozšířená o další expozice⁵⁶, byla zřizována se značným úsilím⁵⁷, ale s menší publicitou, jaksi ve stínu příprav *Národopisné výstavy československé*.

* * *

V únoru r. 1915 oslavil prof. Jan Koula šedesátiny. Mezi gratulacemi bylo přání, podepsané všemi žijícími členy někdejšího výboru pro lidové umění, tedy těmi, kterým se v dějinách oboru říká *kroužek české chalupy*...

POZNÁMKY

¹ Stačí připomenout otevření nové budovy Národního muzea na Václavském náměstí, Petřínskou rozhlednu, lanovou dráhu, nově zavedené „tramwayové“ linky nebo další atrakce, které výstavu přežily, například Křížikovu světelnou fontánu a řadu pavilonů v areálu výstaviště, „bludiště“ na Petříně (původní objekt Svazu českých turistů) atd.

² Urban, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982, s. 413–414; Kolář, František – Hlavačka, Milan. *Jubilejní výstava 1891 (Slovo k historii)*. Praha 1991.

³ Archiv Náprstkova muzea (dále ANápM), fond Vojty Náprstka (dále V.N.), kart. XIX, scrap book 246–250 obsahuje dopis, poskytnutý sekretářem centrálního výboru JUC. Sedlákem výboru pro lidové umění počátkem března 1891.

⁴ Dne 4. ledna informují například *Národní listy* o výměně části výboru pro umění. Ve stati nazvané *Přátelům domácího umění* je zveřejněno nové složení výboru v čele s Myslbekem a čestným předsedou Zdeňkem hrabětem z Thunů.

⁵ Jeho členové se rekrutovali převážně z Komitétu pro šíření národního vyšívání, který vznikl v r. 1886. Předsedou výboru je Alois Jirásek, jednatelem dr. J. L. Píč, členové B. Augustinová, R. Jelínková-Doubková, J. Náprstková, M. Riegrová, R. Tyršová, dr. Š. Berger, F. A. Borovský, L. Jeřábek, J. Koula, arch. J. Zeyer, dr. Č. Zíbrt, arch. A. Wiehl (ten je v rukopise přeškrtnut). ANápM, fond V.N., kart. XIX., tamtéž. Později rekapituluje situaci Jeřábek, Luboš. Ještě několik slov o české chalupě. *Hlas národa* 1. 11. 1891.

⁶ ...*má-li mítí výstava naše ráz národně český, jest bez odporu nutno, aby i stav selský ve své národní rázovitosti...na výstavě byl zastoupen*. *Národní listy* 4. února 1891.

⁷ Výbor zasedal v Rudolfinu a svolával se pozvánkami, tištěnými dvojjazyčně v půvabné secesní úpravě *Pozvánka – Einladung*. Koncem února, kdy byla situace nejdramatičtější,

byly porady 21., 22., 23. 2., 28. 2. a 3. 3. Archiv Tyršova muzea tělovýchovy a sportu (dále ATM), pozůstalost R. Tyršové, kart. 30, I. D, 72.

- ⁸ ...*má-li vůbec tato výstava (česká chalupa I. Š.) uspořádána býti, musí se veškeré náležitosti její cestou co nejkratší a bez odkladu vyřizovati, neboť výbor svolán byl v pravém slova smyslu teprve v předvečer výstavy a jen s napětím veškerých sil a za vydatné pomoci výkonného výboru lze mu úkolu svému dostáti*, píše neoficiálně J. L. Píčoví člen výkonného výboru (snad jednatel Sedlák, podpis nečitelný) 1. března (!) ANápM, tamtéž.
- ⁹ Přípis F. A. Borovského výboru pro lidové umění 2. 3. 1891, ANápM, tamtéž.
- ¹⁰ ANápM, tamtéž.
- ¹¹ Je tu řada východočeských muzeí, muzeum čáslavské, nymburské, poděbradské, kolínské, slánské, písecké, tábořské, domažlické, sušické, turnovské, třebenické atd., spolek Vocel z Kutné Hory, Včela čáslavská, Archeologický a muzejní spolek v Hořicích, muzejní spolek v Chotěboři, spolek Palacký v Poličce... ANápM, tamtéž.
- ¹² Poslední Legovu urgenci, datovanou 2. února, předává výkonný výbor výboru pro lidové umění a ten s ním ihned navazuje kontakt. – Podobně iniciativní byla např. pí Eleonora Dlouhá, manželka advokáta z Českých Budějovic, která opakovaně nabízela svou textilní sbírku od podzimu r. 1890. Oba zájemci byli vyzváni, aby se stali místními jednatelem.
- ¹³ Jsou to výlohy spojené s dopravou, pojištěním a zpětným zasláním exponátů, výlohy na tiskopisy, písarskou sílu a běžná vydání. ANápM, tamtéž.
- ¹⁴ ...Výbor žádá v přípise výkonnému výboru z 25. února o přidělení č. XXVII. a titulu Výstava lidového umění v Čechách. ANápM, tamtéž. Skupina nakonec pracovala pod č. XXV.
- ¹⁵ Zároveň považují za důležité upozornit veřejnost na to, že chalupa bude čistě výstavním objektem, nepřichází tedy v úvahu, že by si v ní mohl kdokoli otevřít restauraci, prodávat domácí chléb apod. Přesto se tyto žádosti objevují i v průběhu výstavy. Ještě 1. září nabízí hospodářská škola z Rakovníka, že by několik rolníků prodávalo v chalupě *pravý a dobrý posolený chléb*. ANápM, tamtéž.
- ¹⁶ Hlas národa 10., 13. a 17. března. I zde jsou informace o práci výboru, popis chalupy (silně sentimentálně laděný) a dementi o pekárně a restauraci v jejím objektu.
- ¹⁷ Národní listy 29. března.
- ¹⁸ Srov. Macura, Vladimír. Chaloupka – projekt idyly. Poetika míst. Praha 1997, s. 43–61, příp. poněkud travestující pojetí Jiřího Raka Ty naše chaloupky české v jeho práci Bývali Čechové. Praha 1994, s. 85–92.
- ¹⁹ Vedle F. Lega to byli především T. Nováková a K. V. Adámek z východních Čech, J. F. Hruška, B. Štrér a krejčí Bílek z Domažlicka, ak. malíř J. Prousek z Turnova, K. Hostaš z Klatov, J. Hellich a V. Smutný z Poděbradska, J. Šíma z Jaroměře, R. Kazda z Jilemnice, J. Honza z N. Bydžova, M. Gutwirthová z Příbrami, V. Kasanda z Březnice, J. Škorpil z Plzně, J. Beránek z Prahy, A. Žizka z Tábora, V. Pařík z Třebenic, A. Dlouhý z Č. Budějovic atd.
- ²⁰ V. Smutný se stal i přispěvatelem Českého lidu. Jeho kolekce i kresby jsou dnes deponovány v Národopisném muzeu.
- ²¹ ...*Toužil jsem, aby náš kroj též došel té cti, zdobiti naši výstavu, i hledal jsem, sám k tomu prostředků nemaje, kdož by figurínu pořídil – marně!* Přesto koupil kompletní kroj včetně granátků na krk a další jednotlivé součástky, které dost podrobně popsal. Charakterizoval i majitele předmětů a jejich sociální prostředí. ANápM, tamtéž.

- ²² Sbírká E. Dlouhé měla na třicet kusů lidových výšivek, převážně pleny, rouchy, vínky, čepce a živůtky. V přihlašovací formuláři se podotýká, že předměty potřebují 6 m² výstavní plochy a jsou pojištěny na 250 zl. (Průvodní dopis k přihlašovacímu formuláři z 30. ledna 1891, adresovaný ještě výboru retrospektivní výstavy). ANápM, tamtéž.
- ²³ Tento *Program* je dále rozveden ve čtyřech bodech: 1. stavba domů (i fotografie a technické nákresy) s důrazem na výzdobu (Jde pouze o dřevěnou architekturu.); 2. domácí zařízení (nábytek, nádobí a další doplňky); 3. kroje na figurínách (dále krojové album – Liebscherovo album krojových typů vzniklo v této souvislosti), dokumentace „typických tváří“ (z antropologického hlediska); 4. krojové součásti a vyšívané předměty. ANápM, tamtéž.
- ²⁴ Jednatelé zároveň obdrželi sadu tiskopisů a přihlášek, aby se nezdržovala úřední agenda. ANápM, tamtéž.
- ²⁵ Mistr truhlářský Václav Fiala z Královských Vinohrad zhotovil za celkovou sumu 245 zl. 7 stolů (v. 90 cm, d. 250 cm, š. 90 cm) a pultovou vitrínu (v. 115 cm) s *hnědým nátěrem, však bez skla a veškerého kování*. Další dvě nástěnné a dvě volné vitríny zapůjčilo uměleckoprůmyslové muzeum. ANápM, tamtéž.
- ²⁶ Antonín Popp 1850–1915, od r. 1892 prof. ČVUT. Specializoval se na portrétní studie panovníků. Výkonný výbor povolil 12. března zhotovit 6 figurín v celkovém nákladu 450 zl. *Figuríny tyto mají zčásti dřevěnou hlavu, krk a nadra, ruce a nohy od kolenou dolů ze sádry modelované, obličejové budou charakteristické typy českého lidu venkovského*. Smlouva musela být zřejmě později rozšířena, protože v expozici bylo nakonec 9 figurín (byly postupně doplněny během léta).
- ²⁷ Ant. Popp oznamuje R. Tyršové 23. dubna, že mužské figuríny jsou hotové a ženské dodá do tří dnů. *Nevím však, jak které punčochy a střevíce obouti. Také mi scházejí dva páry střevíců ženských. Jelikož musím stavěti od nohou, nemohu do konečného ustavení obleku pokud se týká noh v práci pokračovati*. Na rubu téhož papíru si R. Tyršová poznamenává: *Chodačka stará – pantofle, modré punčochy. Ženská od Litomyšle punčochy s vyšíváním. Chodačka mladá střevíce, červené punčochy. Plzeňáčka – schází punčochy i střevíce*, ATM, pozůstalost R. Tyršové IDK 30 – Výstavy.
- ²⁸ Legova zásilka obsahovala nábytek (*postel, kolébka, truhla, prádelník, šatník, misník, stůl, 2 židle, lavice, kamna, skříňka na knihy, římsa na nádobí, polička*), *předměty k potřebě a výzdobě (nádobí toufarové, kužel s přeslicí, hodiny, obrazy svatých, bible, Hájkova kronika, rychtář. právo, obec. pečeti, vyšívané části kroje v truhle a prádelníku, krb ke svícení*. K tomu patřilo oblečení pro 6 figurín (sedlák, selka, výměnkářka, ženich, nevěsta a družička). ANápM
- ²⁹ Tereza Nováková poslala, jak píše v průvodním dopise, *úplný výstroj ženské figuríny z Litomyšlska* (s podrobným návodem, jak se správně obléká), *úplný mužský ústroj*, další vyšívané kusy, šperky, nádobí, koš, obecní právo atd.
- ³⁰ Formuláře přihlašovacích i dodacích archů nepočítaly s podrobným (a odborným) popisem. Pro každou věc tu bylo v jednom řádku jen několik kolonek: *číslo* (pořadové), *označení předmětu, oddělení* (v rámci výstavy – zde lidové umění), *velikost, pojistná cena a poznámka*.
- ³¹ Tyršová, Renata. Kroužek „České chalupy“ na Jubilejní výstavě roku 1891. *Český lid* (dále ČL) 25, 1925, s. 6.
- ³² ATM, tamtéž.

- ³³ Studie Prouskovy, Šebeleho, Smutného, Fryšové, Legovy, tabulky z publikace T. Novákové o litomyšlském kroji atd.
- ³⁴ V den zahájení 15. května se Národní listy vedle slavnostních příspěvků zmiňují o tom, že vlastně nic není hotovo ani v průmyslovém paláci, ani ve strojovně a v pavilonech, nefunguje fontána, nejezdí elektrická ani lanová dráha a otevřena není ani rozhledna.
- ³⁵ *První velké vítězství české!*, referuje 15. května Hlas národa a pokračuje: ...*výstava může být historickým činem, rovným vítězné válce...*
- ³⁶ Národní listy 19. května.
- ³⁷ Zíbrt, Čeněk. Česká chalupa. Hlas národa 20. května.
- ³⁸ Kronbauer, R. J. Česká chalupa na výstavě. Nedělní listy Hlasu národa 24. května. Čtenář se tu mimoděk doví, že v expozici zatím nejsou figuríny. Na českou chalupu reagují i časopisy Světozor, Zlatá Praha, Květy...
- ³⁹ Neruda, Jan. Fejeton Dvě slovíčka vždy o národní písni. Národní listy, příloha, 5. července. *V tom je, pánové, malinký omyl! Kroj, tanec, jsou věci zevnější, veřejné, společenské, na těch „kultura“ může brousit. Převléknu se třeba do kroje světového, abych se lidem nestal nápadným, ale přitom zůstanu pod šatem já, zcela určitá česká osoba...*
- ⁴⁰ Česká chalupa I–III. Hlas národa 12. a 19. července.
- ⁴¹ Peisker, Jan. Ant. Wiehl, česká chalupa na zemské jubilejní výstavě. Atheneum č. IX., červen 1891, s. 273–75.
- ⁴² Prousek, Jan, akad. malíř. O české chalupě. Příloha Národních listů z 2. srpna. Wiehl sice Prouskovi v Časopise inženýrů a architektů poděkoval, ale Prousek nebyl nikde v expozici ani v katalogu uveden alespoň jako *kreslič*.
- ⁴³ Výbor obdržel např. obrazová alba V. Šebeleho a V. Smutného, přišel další nábytek z Turnova od J. Prouska, hospodářský spolek z Poděbrad poslal živé holuby do holubníku a podrobný návod k jejich ošetřování atd.
- ⁴⁴ Dochoval se rozpis služeb z prvního týdne výstavy. ANápM, tamtéž.
- ⁴⁵ *Slavný výbore, jelikož jsem vám skříň nabídl v úmyslu, že mi bude proplacena, pročez toužebně očekávám peníze, neb jsem člověk nemajetný a nemám si svůj skrovný oděv kam dáti...* ANápM, tamtéž.
- ⁴⁶ *...Jako předseda měl bych býti vždy jako na zavalanou..., ale to mně není možné. Ze své dovolené, již tak bezděky beztoho zkrácené, věnoval jsem naší práci a výstavě kolik neděl. Více už nemohu. Nadto choroba oční a neodkladná práce nutí mne, abych meškal mimo Prahu,* píše Jirásek v abdikačním dopise z 23. června. ANápM, tamtéž.
- ⁴⁷ Národní listy referují 30. června, že expozice v chalupě je kompletní.
- ⁴⁸ Dopis výboru z 20. července ze Strakova u Litomyšle. O měsíc později poslali členové výboru svému předsedovi blahopřání ke čtyřicátým narozeninám.
- ⁴⁹ Viz Brouček, Stanislav. České národopisné hnutí na konci 19. století. Praha, Ústav etnografie a folkloristiky 1979.
- ⁵⁰ Oficiální ustavující schůzi 7. července předcházela ještě porada o dva dny dříve. Na tuto poradu rozesílal vlastnoručně psané pozvánky F. A. Šubert rovněž i členům výboru české chalupy. ATM, tamtéž.
- ⁵¹ Po ukončení výstavy bude třeba, jak píše Tyršová Šubertovi 3. srpna, *rozeslati ty dva tisíce a několik set předmětů na adresy bezmála půldruha sta zasílatelů.... a rozumí se, že závazkům...musím dostat...* ATM, tamtéž.

- ⁵² Adámek, Karel Václav. Zachovejme památník výstavy. Národní listy 28. a 30. srpna. Autor zdůrazňuje, že je nejvyšší čas sbírat v terénu. Kolekce navrhuje umístit v Rudolfinu.
- ⁵³ Výbor děkuje za návštěvníky i za sebe všem, kteří byli nápomocni *při sestrojení obrazu toho, co lid sám náš ze sebe vytvořil a co jej donedávna krásnilo stejně jako mateřský hlahol*. ANápM, tamtéž.
- ⁵⁴ Publikace Sto let práce. Zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891 (I–III) vyšla v r. 1893–95.
- ⁵⁵ Tyršová, Renata. České vyšívání na Zemské jubilejní výstavě. ČL 1, 1892, s. 4–14, 143–155.
- ⁵⁶ Sbírký přešly definitivně do správy Muzea království českého (Národního muzea) v r. 1908.
- ⁵⁷ Svědčí o tom např. korespondence J. L. Píče, J. Kouly a R. Tyršové. ATM, tamtéž.

Příloha

Foto České chalupy z března 1891, archiv autorky

ZUSAMMENFASSUNG

DIE TSCHECHISCHE HÜTTE AUF DER LANDESJUBILÄUMSAUSSTELLUNG 1891 IN DEN HISTORISCHEN DOKUMENTEN

Irena Štěpánová

Die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts war u. a. die Zeit der Ausstellungen, die die Aufgabe eines bedeutenden Massenkommunikationsmittels spielten. In Prag wurden seit den 60. Jahren kleinere Aktionen organisiert, aber erst die 90. Jahre brachten große und bedeutende Gelegenheiten, die Erfolge der Industrie, Wissenschaft und Kultur präsentieren zu können. Die große Allgemeine Landesjubiläumsausstellung sollte gerade so eine Veranstaltung werden. In der komplizierten politischen Situation kam es jedoch dazu, dass das Interesse der böhmischen Deutschen nachgelassen hat und die Ausstellung zur Manifestation des Tschechentums wurde. Unter den vorliegenden Umständen, fast am Vorabend der Eröffnung, entstand in den Prager intellektuellen Kreisen eine Idee, zur Ausstellung auch die ethnografische Exposition – die Tschechische Hütte – anzuknüpfen. Die fachliche Ethnografie war damals noch in Windeln, auch die Ausstellungsschöpfer, die Schriftsteller, Publizisten, die bildenden Künstler, Kulturhistoriker, Archeologen und Amateursammler lernten erts die Spezifik der Volkskultur kennen, trotzdem ist es ihnen gelungen, eine relativ sehr gute und interessante, in einem stylisierten Zimmerwerk untergebrachte Instalation zu schaffen. Die tschechische Hütte wurde bald zum National- und politischen Symbol und zur Inspiration für die große Ethnografische tschechoslawische Ausstellung, die im Jahre 1895 stattfand.